

Семеніхін Ігор Вікторович,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії держави і права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: igsemenihin2009@yandex.ru
ORCID 0000-0001-9692-9276

УДК 340.143

ПРАВОВА ДОКТРИНА: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, СТРУКТУРА

Стаття присвячена визначенню природи правової доктрини, з'ясуванню її сутнісних ознак і структури, місця в системі джерел права, встановленню й загальній характеристиці умов набуття нею значення форми права, формулюванню на цій підставі загальнотеоретичного поняття «правова доктрина».

Ключові слова: правова доктрина; юридична наука; практика цитування; джерело права; правова система.

Семеніхін І. В., кандидат юридических наук, асистент кафедри теорії государства і права, Національний юридический університет імені Ярослава Мудрого, Україна, г. Харків.
e-mail : igsemenihin2009@yandex.ru ; ORCID 0000-0001-9692-9276

Правовая доктрина: понятие, признаки, структура

Стаття посвячена раскрытию природы правовой доктрины, определению ее признаков, структуры, содержания и места в системе источников права, установлению и общей характеристике условий обретения ею значения формы права, формулированию на этой основе общетеоретического понятия «правовая доктрина».

Ключевые слова: правовая доктрина; юридическая наука; практика цитирования; источник права; правовая система.

Постановка проблеми. Представники вітчизняного і зарубіжного політикуму, науково-експертного середовища неодноразово акцентували увагу на незадовільній якості актів, що приймаються суб'єктами нормотворчості та органами судової влади. У зв'язку з цим наголошується на важливості й необхідності наукового (доктринального) забезпечення юрисдикційної діяльності Конституційного Суду України, інших органів державної влади та місцевого самоврядування. Узагальнюючи російський досвід, С. Б. Поляков змушений констатувати, що законодавство здебільшого не відповідає вимогам і нормам юридичної техніки, а чимало актів правозастосування виноситься юристами, які

очевидно не знають, що таке елементи правовідносин, юридичні факти, стадії правозастосовчої діяльності, обґрунтованість та законність правозастосовного акта. На його думку, проблема полягає не у незадовільній якості понятійно-категоріального апарату, а у ненауковості, обивательському рівні правотворчої та правозастосовної діяльності [5, с. 415]. Міркування правника доволі актуальні, їх можна спроектувати й вітчизняну правову систему. З одного боку, у правознавців немає сумнівів, що правова доктрина має відігравати важливу роль у правовому житті суспільства, активно впливати на процеси формування права і правореалізації. А з другого, – цей феномен залишається малодослідженим у вітчизняній юридичній літературі, що зумовлює актуальність і своєчасність наукових розвідок у цій предметній галузі.

Метою статті є розкриття юридичної природи правової доктрини, визначення основних ознак, встановлення основних форм її об'єктивації та впливу на функціонування правової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правова доктрина досліджувалася у працях таких вітчизняних і зарубіжних авторів, як С. В. Батуріна (S. Baturina), М. Ван Хоук (M. Van Hoeske), Г. Дж. Берман (H. Berman), Р. Давід (R. David), Є. П. Євграфова (Y. Yevgrafova), М. Ю. Ємелін (M. Emelin), О. О. Зозуля (O. Zozulia), М. В. Кармаліта (M. Karmalita), С. І. Максимов (S. Maksymov), М. Є. Мочульська (M. Mochul's'ka), Т. М. Пряхіна (T. Priakhina), Ф. Чезайро (F. Shecaira) та ін.

Виклад основного матеріалу. Правова доктрина є продуктом наукової діяльності, своєрідним підсумком пізнання державно-правової дійсності в конкретний історичний період. Погоджуємось з С. І. Максимовим у тому, що найбільш концентровано прояв практичної функції юридичної науки, яка полягає у сприянні розвитку і вдосконалення права, проявляється у правовій доктрині як такому феноменові, що максимально ефективно поєднує наукові розробки з практикою створення й застосування права, враховуючи при цьому як контекст правової культури, так і вплив основних чинників розвитку суспільства [4, с. 34]. Правова доктрина створюється в результаті проведення фундаментальних наукових досліджень, що пов'язані з глибоким і всебічним аналізом сутності державно-правових явищ і процесів, з'ясуванням закономірностей їх виникнення й розвитку. Це є основною причиною її високого авторитету, передумовою для легітимації доктринальних положень у правосвідомості правників і, як наслідок, – сприйняття юридичною практикою. Йдеться про відображені в узагальненій теоретичній формі юридичні знання: категорії і поняття, теорії, концепції, що відбивають закономірності й логіку правової матерії і служать формами вираження змістової частини правової доктрини, яка безпосередньо оформлюється у вигляді наукових праць з питань права – монографій, наукових статей, коментарів законодавства тощо.

Правова доктрина має вищий авторитет, ніж юридична наука, та включає найбільш цінні для суспільства розробки, які сприяють сталому розвитку державних і правових інститутів. Загальнозначущий характер правової доктрини проявляється у тому, що, з одного боку, вона формується відповідно до

ідейно-ментальних особливостей правової системи, відображає національні правові традиції, а з іншого, – відображає потреби соціально-економічного, політико-правового розвитку конкретної держави та її правової системи, пропонує конкретні шляхи вирішення проблем, що виникають у процесі розвитку останніх. Правова доктрина не тільки статично віддзеркалює державно-правову дійсність, формуючи знання про право та його реалізацію. Її функція не зводиться виключно до *інтерпретації* та *систематизації* позитивного права, хоча саме у цьому полягає ключова функція правової доктрини. Вона також має *прескриптивний* характер, позаяк містить бачення права яким воно має бути, тобто його уявний ідеальний образ, обґрунтовує необхідність і доцільність закріплення норм права, формування нових галузей та інститутів права, їх удосконалення чи реформування. Важливою складовою правової доктрини є оціночно-прогностичний компонент, що містить програмні положення рекомендаційно-орієнтуючого характеру і ставовить результат критичного аналізу практики державо- і правотворення. Це питання спеціально вивчалось професором М. Ван Хоуком, який досліджував взаємозв'язок систематизації, тлумачення права і правової доктрини. З позиції цього дослідника, систематизація передбачає і включає інтерпретацію юридичних приписів, принципів, понять, юридичних конструкцій тощо, які систематизуються. Разом з тим інтерпретація неможлива без певної концептуальної основи, яка водночас є необхідним підґрунтям будь-якої правової норми, так само як і правової аргументації. Ця основа формується правовою доктриною. Створенню Французького цивільного кодексу та Німецького цивільного уложення передувала багатотисячна «підготовча робота» правової доктрини. Так, сформована нею концептуальна основа матеріалізувалася у позитивному праві і стала підґрунтям нових систематизацій. Отже, існують діалектичні відносини, або, точніше, рух по спіралі (*spiral movement*), між правовою доктриною і правом, між описом (інтерпретацією) і законодавчим оформленням юридичних норм та їх систематизацією [10, с. 197].

Правова доктрина виступає необхідним інтелектуальним підґрунтям професійного юридичного мислення та правосвідомості юристів, чим забезпечується результативне функціонування нормотворчої, правозастосовної, правотлумачної практики. За її допомогою здійснюється перехід вироблених юридичною наукою понять, принципів, конструкцій, без яких неможливе розуміння й ефективне використання правових інститутів, у сферу нормативних настанов свідомості юристів. Це дозволяє правовій доктрині через професійну діяльність останніх активно впливати на всі складники правової системи.

Правова доктрина як практично зорієнтований комплекс наукових знань про право має складну багаторівневу структуру, елементи кожного рівня якої відрізняються за рівнем абстрактності і мають різний ступінь узагальнення. Це, по-перше, *часткова правова доктрина* – рівень галузевих доктринальних розробок, у яких ґрунтовно досліджуються певні галузі права: вивчається їх природа, особливості формування, тенденції розвитку, вдосконалюється понятійно-категоріальний апарат. У межах галузевих правових доктрин розробляються док-

трини підгалузей та інститутів права. Їх формування, як і відповідних галузей права, обумовлене потребами правового регулювання у певній сфері суспільних відносин. Як правило, виникнення галузевої правової доктрини за часом передує формуванню відповідної галузі права. Так, виокремленню трудового права з цивільного передували тривалі дискусії правознавців щодо існування у новій галузі власного предмета і методу правового регулювання. У підсумку розмежування цивільного і трудового права законодавцем сталося тоді, коли в юридичній спільноті було досягнуто згоди з цього приводу, а відповідна ідея набула доктринального характеру. Завдяки прогностичним дослідженням, пропозиціям юридичної науки та участі науковців у правотворчій діяльності сформувалися такі нові галузі права, як екологічне, комунальне, кооперативне та ін. По-друге, на основі систематизації галузевих доктринальних розробок, їх рефлексії та узагальнення формується *загальна правова доктрина*, положення якої сформульовані у абстрактній, найзагальнішій формі. Її стрижневим елементом є вчення про джерела права та тлумачення правових норм. На думку М. Ван Хоука, саме це лежить в основі парадигми правової доктрини, до якої він також відносить теорію аргументації. Остання включає всі прийняті стратегії (підходи) юридичної аргументації, наприклад, посилення юрисдикційними органами на судові рішення, праці визнаних авторів, джерела права зарубіжних правових систем, неюридичні джерела (релігійні, політичні) тощо, а також аргументацію (у т. ч. оцінки й судження) самих правознавців. Теорія аргументації визначає, які види аргументів, які аргументаційні стратегії можна використовувати для юридичного обґрунтування, наприклад, судових рішень [10, с. 197-198]. Отже, загальна правова доктрина розробляє й обґрунтовує певні юридико-пізнавальні форми тлумачення права і його джерел, визначає співвідношення між ними та підходи (порядок) до застосування. За допомогою цих форм логічно впорядковується нормативно-правовий матеріал чинного права. Це дозволяє подати його вигляді цілісної і внутрішньо узгодженої моделі, що важливо як з точки зору його належного розуміння, так і практичного застосування та удосконалення. Між відповідними структурними елементами (рівнями) правової доктрини існує тісний взаємозв'язок. Галузеві доктрини використовують аргументи загальної правової доктрини, яка, у свою чергу, спирається на доробки галузевих юридичних наук, аналізує й узагальнює їх.

Процес формування правової доктрини та її складників є тривалим, багатоетапним і починається, як правило, з висунення оригінальних авторських поглядів (ідей, гіпотез) на певні явища державно-правової дійсності або з обґрунтування нових підходів до розв'язання актуальних проблем юридичної практики. У процесі наукової дискусії, яка може тривати роками на сторінках журналів, наукових конференціях, «круглих столах» тощо, наукові ідеї удосконалюються і оформлюються, розробляються ефективні способи та механізми їх впровадження в практику суспільного і державного життя. Це може супроводжуватись появою нового напрямку в юридичній науці або формуванням наукової правничої школи. Тому правова доктрина – це не просто сукупність поглядів окремих учених, а до певної міри продукт їх спільної

інтелектуальної творчості. У результаті створюється цілісне, концептуально та методологічно, логічно узгоджене вчення (знання) про право, його галузі та інститути, яке певною мірою редуковане до внутрішньо несуперечливого ядра [4, с. 35]. У силу своєї *переконливості, логічної обґрунтованості, наукової істинності* воно отримує підтримку і загальне визнання правників, що є необхідною умовою для набуття науковими положеннями ознак доктринальності й їх подальшого втілення на практиці. Щербанюк О. слушно зазначає, що особливо відповідальним для вчених-правознавців є професійна позиція, заявлена науковцем або колективом авторів на власну доктринальну теорію у певному напрямі (галузі) знань. Далеко не всім дослідникам вдається досягти такого визнання, оскільки правознавець не створює математичну формулу для пояснення якогось складного фізичного явища. Тому в юридичних науках результатом досягнення теоретичних знань доктринального характеру є глибина і доказовість у висновках щодо правових явищ, обґрунтованість правових ідей і тенденцій об'єктивного пізнання реальності [8, с. 201]. Світовий досвід державо- і правотворення свідчить, що фахівці, беручи участь у розробці проектів нормативно-правових актів, підготовці експертних висновків на запити з конкретних питань застосування права юрисдикційними органами, використовують, як правило, наукові положення, які асоціюються з поглядом більшості, що у західній юриспруденції позначається такими поняттями як «домінуючий погляд» (нім. – *herrschende Meinung*), «доктрина більшості» (англ. – *the doctrine of the majority*). Суди, звертаючись до правової доктрини, у своїх рішеннях використовують такі конструкції: «за загальним доктринальним підходом», «відповідно до усталеної в юридичній літературі думки», «згідно з визнаними підходами у юридичній науці» тощо. Своєрідним підсумком складного процесу формування правової доктрини є інтеграція доктринальних положень до текстів законів чи результатів судової нормотворчості. Реалізація цих актів служить водночас також емпіричним матеріалом для розробки нових або зміни існуючих наукових концепцій і теорій. Такі універсальні вчення, як концепція поділу влади, верховенства права, теорія природного права тощо, стають складником правової доктрини як елемента правової системи в результаті їх творчої інтерпретації з урахуванням національних історичних, економічних, соціально-культурних особливостей та актуальних потреб правового регулювання суспільних відносин.

Слід визнати, що закріплення доктринальних положень на законодавчому рівні (чи відтворення доктринальних положень у змісті інших формальних джерел) хоча і свідчить про визнання практичної цінності правової доктрини на офіційному рівні, проте не означає набуття нею юридичної сили, загальної обов'язковості, тобто таке визнання не робить її формально-юридичним джерелом права. У цьому разі фактичним джерелом права, що буде використовуватися правозастосовними органами, стане закон чи судовий прецедент, а не правова доктрина (доктринальні праці тих чи інших учених як форма її об'єктивізації). У зв'язку з цим видається непереконливою позиція тих дослідників правової доктрини, які, ймовірно, намагаючись підкреслити значущість

і новизну власних розвідок, визначають доктрину як первинне джерело права, що «знаходиться на вершині юридичної піраміди джерел права» [1, с. 45–47]. Суперечливою є позиція М. Ю. Ємеліна. Він стверджує, і з цим слід погодитись, що сутнісними ознаками правової доктрини є авторитетність і переконливість. Це відрізняє доктрину від інших джерел права, «регулятивні властивості яких підтримуються примусом». Разом з тим автор визначає правову доктрину як «систему теоретичних та науково обґрунтованих положень про право, які мають переконливу силу та прикладне значення, *санкціоновані законодавцем або правозастосовцем*» (курсив наш – І. С.) [3, с. 11]. Схоже за змістом визначення поняття доктрини пропонує Н. Є. Садохіна: «Це – створені науковими школами положення загального характеру, що *отримали підтримку з боку держави* (курсив наш – І. С.) і використовуються в правозастосовній діяльності в обґрунтування рішень, які приймаються» [7, с. 15]. У цьому контексті більш виваженим і обґрунтованим видається визначення доктрини, запропоноване Р. В. Пузіковим: «Правова доктрина – це створена юридичною наукою система поглядів на проблеми правового регулювання суспільних відносин, яка виражена у формі принципів, презумпцій, аксіом, що є моделлю позитивного права, визначає пріоритетні напрями, закономірності й тенденції розвитку законодавства, *незалежно від факту фіксації її положень у будь-якому документі*» (курсив наш – І. С.) [6, с. 73].

З моменту виникнення у правовому житті суспільства правова доктрина орієнтована на вирішення практичних завдань у юридичній царині, тобто має практично значущий характер. Її поява припадає на період існування Стародавнього Риму й обумовлена необхідністю задоволення потреб юридичної практики в усуненні суперечностей, подоланні прогалин у позитивному праві, в належній систематизації, логічному впорядкуванні й у передачі досвіду, накопиченого в процесі нормотворчої й правозастосовної діяльності, в його критичній оцінці й подальшому збагаченні. При розгляді спірних питань суд або інші учасники судового процесу зверталися до визнаних юристів з проханням надати консультації щодо належного застосування права. Останні глибоко проникли в суть вирішуваних справ і, спираючись на джерела чинного римського права, здійснювали правову оцінку різноманітних фактів, подій і явищ, які зустрічалися у практиці. Надаючи науково-практичні висновки, знавці права інтерпретували юридичні приписи відповідно до вимог справедливості, а якщо зустрічалися з колізіями норм права або неточністю (неоднозначністю) їх формулювань, то іноді змінювали зміст правової норми. У результаті такої діяльності нерідко створювалися нові положення (правила, принципи), які в силу визнання і поваги до їх авторів набували авторитетності, близької до обов'язковості. Поступово з'являються цілі збірники відповідей відомих юристів, які *de facto* використовувались суддями при здійсненні судочинства. Із прийняттям у 426 році н. е. закону про обов'язкове використання поглядів найбільш авторитетних юристів (Папініан, Гай, Павел, Ульпіан, Модестін), що визначив порядок їх застосування, правова доктрина внаслідок її офіційного санкціонування набула значення обов'язкового джерела права.

Правова доктрина істотно вплинула на формування романо-германського права, у тому числі на рецепцію римського права. У середньовічних європейських університетах уперше було усвідомлено і втілено в життя ідею нової системи суспільної організації, в основі якої лежить право як засіб забезпечення порядку та розвитку суспільства. Учені-юристи (гlossenатори та постгlossenатори), займаючись дослідженням і пристосуванням римського права як найкращого, єдино мислимого на той час права до умов Середньовіччя, формують університетську правову доктрину, яка тривалий час мала універсальний, наднаціональний (загальноєвропейський) характер. Глоси – результати творчої обробки віднайдених римських текстів (кодекс Юстиніана) – були основною формою об'єктивації правової доктрини, що упродовж тривалого часу мала значення провідного джерела права. У цей час створюються дієві канали впливу доктрини на юридичну практику. Знавці римського права залучались монархами, місцевими феодалами до вирішення спірних питань публічного і приватного права як радники, третейські судді. Згодом суддівський корпус став повністю комплектуватися з професійних юристів, що отримали університетську освіту. Практикувалося також передавання юридичних справ до юридичних факультетів, де створювались спеціальні комісії з провідних професорів права. У процесі вирішення юридичних питань правознавці нерідко формулювали суперечливі висновки, що спричинило виникнення інституту *communis doctorum opinio* – спільний погляд учених на певне правове питання. У багатьох країнах діяли норми, які зобов'язували суддів слідувати цьому погляду, що є свідченням офіційного визнання правової доктрини джерелом права.

У зв'язку з утвердженням у Європі впродовж XVII–XVIII століть національних держав, посиленням державної влади, що спричинило централізацію нормотворчої діяльності владними суб'єктами, відбувається націоналізація юридичної освіти і науки, а відтак і правової доктрини. Як наслідок – правова доктрина втрачає статус універсального транснаціонального джерела права і поступається місцем закону. За сучасних умов лише в окремих країнах мусульманського права, де іслам проголошено офіційною релігією, правова доктрина (іджма) – спільна думка провідних ісламських правознавців з питань, не врегульованих у прямій формі священних текстів Корану та суні, – є обов'язковим джерелом права. У деяких з них на офіційному рівні закріплено норми, відповідно до яких за наявності прогалин у законодавстві судді мають застосовувати висновки певної школи мусульманського права (мазхабу). Інколи наводиться список конкретних праць знавців мусульманського права, на які можна посилатися. Коран і сунна насамперед є ідеологічною основою, ідейно-теоретичною базою мусульманського права. Тому судді звертаються безпосередньо не до цих джерел, яких вони не уповноважені і не зобов'язані тлумачити, а до написаних у різні періоди авторитетними юристами, вченими-богословами книг, що містять таке тлумачення. Мусульмансько-правова доктрина також є вагомим правотвірним чинником, позаяк визначає зміст та ідейну спрямованість законодавства цих країн.

У сучасних правових системах романо-германського та англо-американського права правова доктрина – невід’ємний, хоча й ненормативний елемент механізму правового регулювання. Вона виконує насамперед роль ідейного фундаменту й теоретичного стрижня нормотворчості, сприяє правильному розумінню і застосуванню юридичних приписів. Правова доктрина виступає сполучною ланкою між юридичними нормами та юристами-практиками. Результати нормотворчої діяльності юрисдикційних органів доходять до юристів через «решето» інтерпретаційної діяльності науковців, які не тільки мовою доступних і зрозумілих термінів з’ясовують і доводять до користувача зміст юридичних приписів. У разі необхідності вони доповнюють, удосконалюють, «очищують» їх від різноманітних дефектів – суперечностей, двозначності чи розпливчатості формулювань у юридичних актах тощо. Судді часто звертаються до науково-практичних коментарів законодавчих актів, які за природою є результатом доктринального тлумачення, що дозволяє сформулювати їх суддівське уявлення у конкретних справах щодо правових явищ, правовідносин, правового статусу суб’єктів права тощо. У багатьох випадках офіційне тлумачення норм права ґрунтується на висновках учених, тобто за змістом є доктринальним, а за формою вираження – офіційним. Значним є вплив правової доктрини на нормотворчу діяльність, що пов’язаний з розробкою понятійно-категоріального апарату, яким користується законодавець, удосконаленням юридичної техніки, залученням науковців до опрацювання проектів нормативно-правових актів (обґрунтування актуальності розробки таких актів, участь у складі робочих груп з їх розробки, проведення науково-правових експертиз, порівняльно-правових досліджень вітчизняного і зарубіжного досвіду, обговорення проектів розроблених актів тощо). Доктринальне обґрунтування проекту нормативно-правового акта значною мірою впливає на позицію нормотворчого органу в питанні визначення змісту, своєчасності та доцільності його прийняття.

На правозастосування правова доктрина впливає у двох основних формах. По-перше, коли доктринальні положення стають частиною правосвідомості суб’єктів правозастосування у ході вивчення ними наукових праць. У цьому разі йдеться про опосередкований вплив правової доктрини на прийняття юристами юридично значущих рішень. По-друге, за умови неоднозначної практики застосування норм права, наявності прогалин у законодавстві, колізійності юридичних приписів судові органи використовують доктринальні положення (насамперед *часткову правову доктрину*) як засіб додаткової аргументації, посилаючись у своїх рішеннях на авторитетні праці юристів. Це робить їх правову позицію більш переконливою, логічною й обґрунтованою. У такому разі правова доктрина виступає як переконливе (авторитетне) джерело права, але (за відсутності офіційного санкціонування) не є достатньою юридичною базою для винесення юридично значущих рішень. Така практика (*citation practice*) поширена в країнах англосаксонського права, де судді найчастіше звертаються до правової доктрини при вирішенні так званих складних справ (*hard cases*). Юристи вільні у використанні та цитуванні наукових праць:

вони можуть звертатися до них, але не зобов'язані цього робити. Часто судді не наводять детальну аргументацію сформульованих науковцями положень (що, до речі, може займати десятки сторінок), а коротко цитують зроблені на основі викладених аргументів висновки визнаних авторів. Проте навіть у цій сфері, де судді мають свободу вибору і фактично нічим не обмежені, вони схильні дотримуватись певних неформальних правил, негласних конвенцій, що склалися в суддівському середовищі. На думку Ф. Чезайро, це відображає їх формалістичні схильності [9, р. 92]. У зв'язку з цим у юридичній літературі найчастіше згадуються т. з. авторитетні книги (*books of authority*) дванадцяти видатних англійських юристів (Гленвілл, Бректон, Коук, Хейл, Хоукінс, Блекстоун та ін.), що витримали перевірку часом і навіть сьогодні нерідко цитуються суддями. Окрім цього, фактично в кожній галузі права існує декілька праць, як правило, не більше трьох, що мають статус доктринальних. Їх автори зробили вагомий внесок у розвиток певних галузей (інститутів) права і користуються глибокою повагою серед правників. Такі книги-«чемпіони», як їх влучно називає О. Дубінчін, цитуються на виключній (тільки вони і ніякі інші) або пріоритетній основі [2]. Їх відмінними ознаками є: а) фундаментальність та енциклопедичність – автор намагається зазирнути до кожного «кутка» галузі права, що досліджується, детально проаналізувати найдрібніші деталі, часто вдається до екскурсу в історію й аналізує, яким чином вирішувалась та чи інша правова проблема у різних правопорядках; б) періодичне перевидання в оновленому та актуалізованому варіанті авторськими колективами, як правило, з числа учнів оригінального автора, його послідовників або однодумців. Так, наукові доробки відомого валлійського автора Гленвілла Вільямса – представника науки кримінального права – постійно цитуються Верховним Судом Канади. Усього нами було віднайдено 91 рішення Суду, де містяться посилання на праці цього юриста [11]. У вітчизняній правовій системі немає таких традицій, хоча, як видається, поширення подібної практики сприятиме підвищенню авторитету судової гілки влади, а також стане важливим стимулом для самої юридичної науки і її представників.

Висновки. Правову доктрину можна визначити як зумовлену характером правової культури суспільства цілісну і логічно узгоджену сукупність визнаних юридичною (насамперед академічною) спільнотою ідей та наукових поглядів на право, що є основою професійної правосвідомості і концептуальним підґрунтям нормотворчої, правозастосовної, правотлумачної діяльності. Доктрина є невід'ємною складовою частиною будь-якої розвинутої правової системи, де сформований клас професійних юристів, створений комплекс спеціальних правових текстів, існують віддиференційовані від інших сфер суспільної діяльності професійні юридичні практики. Разом з тим ступінь і форми впливу правової доктрини на правове життя суспільства залежать від стану розвитку правової системи, наявних правових традицій, характеру системи джерел права. У більшості сучасних правових систем правова доктрина має значення авторитетного (переконливого) джерела права і використовується насамперед як додатковий засіб для обґрунтування юридично значущих рішень.

Список літератури:

1. Васильев А. А. *Правовая доктрина: вопросы теории и истории* / А. А. Васильев. – Москва : Юрлитинформ, 2009. – 272 с.
2. Дубинчин А. *Доктрина английского частного права: книги–«чемпионы» по основным разделам права [Электронный ресурс]* / А. Дубинчин. – Режим доступа : http://media.wix.com/ugd/77d674_42ff22c99da04ef196a3cade65fd88e3.pdf.
3. Емелин М. Ю. *Правовая доктрина в системе источников общего права: на основе анализа правовой системы Соединенных Штатов Америки* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Емелин Михаил Юрьевич; Пензенский гос. ун-т. – Пенза, 2015. – 201 с.
4. Максимов С. І. *Правова доктрина: філософсько-правовий підхід* / С. І. Максимов // *Право України*. – 2013. – № 9. – С. 43–54.
5. Поляков С. Б. *Юридическая наука, практика, политика* / С. Б. Поляков // *Lex russica*. – 2014. – № 4. – С. 413–420.
6. Пузиков Р. В. *Юридическая доктрина в сфере правового регулирования (проблемы теории и практики)* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Пузиков Руслан Владимирович ; Тамбов. гос. ун-т. – Тамбов, 2003. – 213 с.
7. Садохина Н. Е. *Развитие источников российского права в советский и постсоветский период* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Садохина Наталия Евгеньевна ; Тамбов. гос. ун-т. – Тамбов, 2005. – 186 с.
8. Щербанюк О. *Правові доктрини як фундамент розвитку юридичної науки* / О. Щербанюк, О. Гріненко // *Право України*. – 2015. – № 9. – С. 201–203.
9. Shecaira F. *Legal scholarship as a source of law : a thesis ... for the degree of doctor of philosophy* / F. Shecaira ; McMaster University. – Hamilton. – 2011. – 157 p.
10. Van Hoecke M. *Legal doctrine in crisis: towards a European legal science* / M. Van Hoecke, F. Ost // *Legal Studies*. – 1998. – Vol. 12. – P. 197–215.
11. *Заданими електронного реєстру рішень Верховного Суду Канади [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/en/d/s/index.do?cont=+Glanville+Williams>.

References:

1. Vasiliev, A. A. *Pravovaja doktrina: voprosy teorii i istorii* [The legal doctrine: theoretical and historical questions]. Moscow : Jurlitinform, 2009, 272 p. [in Russian].
2. Dubinchin, A. *Doktrina anglijskogo chastnogo prava: knigi –«chempiony» po osnovnym razdelam prava* [English doctrine of private law: books-champions in main areas of law] Available at: http://media.wix.com/ugd/77d674_42ff22c99da04ef196a3cade65fd88e3.pdf [in Russian].
3. Emelin, M. Ju. *Pravovaja doktrina v sisteme istochnikov obshhego prava: na osnove analiza pravovoj sistemy Soedinennyh Shtatov Ameriki* [The legal doctrine in the system of legal sources of common law: based on analysis of the United States legal system]. Penza, 2015, 201 p. [in Russian].
4. Maksymov, S. I. *Pravova doktryna: filosofsko-pravovyj pidkhid* [Legal doctrine: philisophical and legal approach]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], 2013, Is. 9, pp. 32–54. [in Ukrainian].
5. Poljakov, S. B. *Juridicheskaja nauka, praktika, politika* [Legal science, legal practice, state policy]. *Lex russica*, 2014, Is. 4, pp. 413–420 [in Russian].
6. Puzikov, R. V. *Juridicheskaja doktrina v sfere pravovogo regulirovanija (problemy teorii i praktiki)* [The legal doctrine in the sphere of legal regulations: theoretical and practical problems]. Tambov, 2003, 213 p. [in Russian].
7. Sadohina, N. E. *Razvitie istochnikov rossijskogo prava v sovetskij i postsovetskij period* [Evolution of legal sources of Russian law in Soviet and post-Soviet periods]. Tambov, 2005, 186 p. [in Russian].
8. Scherbaniuk, O. *Pravovi doktryny iak fundament rozvytku iurydychnoi nauky* [Legal doctrines as the foundation of legal science]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], 2015, Is. 9, pp. 201–203 [in Ukrainian].
9. Shecaira, F. (2011). *Legal scholarship as a source of law*. Hamilton: McMaster University.

10. Van Hoecke, M. F. Ost (1998) Legal doctrine in crisis: towards a European legal science. *Legal Studies*, 12, 197–215.

11. According to the electronic register of judgments of the Supreme Court of Canada, from <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/en/d/s/index.do?cont=+Glanville+Williams>.

Semenihin I. V., Candidate of Legal Sciences, The Department of Theory of State and Law, assistant, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail : igsemenihin2009@yandex.ru ; ORCID 0000-0001-9692-9276

The legal doctrine: definition, features and structure

The conception of a «legal doctrine» is commonly used in domestic jurisprudence. At the same time, in legal science, particularly, in the theory of law, there are significant differences on awareness of the legal nature of a legal doctrine, determination of its concept and characteristics, the disclosure of its relationship and interaction with legal science, which predetermines the importance and timeliness of this research. Actuality of the working out of the legal doctrine is closely connected with the problem of determination of its place and role in the development of domestic law and legal system as a whole. It is important to determine the structure of a legal doctrine and establish the conditions under which scientific provisions acquire features peculiar to the doctrine and are used in various branches of state-legal practice. It is actual the determination of optimal approaches and forms of such its use as in lawmaking and enforcement of law so, in particular, in judicial practice. Works by S. Maksymov, R. Puzikov, F. Shecaira, M. Van Hoecke, A. Vasiliev, Y. Yeografova are noteworthy among modern scientists researching this problem.

A legal doctrine is the product of scientific activity, some kind of results of cognition of state-legal reality in a particular historical period. A legal doctrine is created as a result of carrying out of fundamental scientific researches connected with deep and a comprehensive analysis of the essence of the state-legal phenomena and processes and revealing of their objective laws of their appearance and development.

This is the main reason for its high authority, a prerequisite to legitimate doctrinal provisions in legal consciousness of jurists and, as a result, perception by legal practice. The main functions of a legal doctrine – the interpretation and systematization of law. It also has a prescriptive nature as law contains a vision how it should be that is, its imaginary ideal image, justifying the need and feasibility of consolidating the rule of law, the formation of new branches and institutions of law and their improvement or reformation. An important part of a legal doctrine is estimated and prognostic component that contains program provisions and is the result of a critical analysis of practices of state- and lawmaking. A legal doctrine being practically oriented as complex of scientific knowledge of law has a complex multilevel structure, elements of each level of this structure differ by level of abstraction and have different degrees of generalization.

This is firstly, partial legal doctrine – level of branch doctrinal elaborations in which thoroughly investigated certain areas of law: study their nature, peculiarities of formation, development trends and improved conceptual and categorical apparatus. Secondly, based on the systematization of branch doctrinal elaborations and their reflection and generalization it is formed general legal doctrine, the provisions of which are formulated in the abstract, most general form. Its core element is the doctrine on the sources of law and interpretation of legal rules and also argumentation theory. In modern legal systems of the Anglo-American law and Romano-Germanic law, as well as, in the domestic legal system, the legal doctrine – an integral part though non-normative element of the mechanism of legal regulation. It serves primarily as the ideological and theoretical foundation and theoretical core of rulemaking and promotes its correct understanding and application of legal orders.

On the basis of the determined features, the legal doctrine can be defined as, predetermined by the character of the legal culture of society, a complete and logically coordinated set of ideas recognized by the legal community and scientific views on law which is the basis of professional legal conscience and conceptual framework of rulemaking, enforcement of law and interpretation of law activity.

Keywords: legal doctrine ; legal science ; citation practice ; source of law ; legal system.

Надійшла до редколегії 20.02.2016 р.